

VJERSKE I VJERNIČKE SLOBODE PO NOVOM KODEKSU

dr Marijan BIŠKUP

U novom kodeksu ima preko pedesetak kanona koji izravno ili neizravno pod raznim vidovima govore o vjerskim i vjerničkim slobodama. Neki su od tih kanona novi u cijelosti (npr. 218, 219, 227. itd.) ili u dijelovima (npr. kanon 111, § 2.), a drugi, preuzeti iz prethodnog kodeksa (iz 1917. godine), predstavljaju jasniji i u duhu današnjeg vremena potpuniji izraz čovjekove težnje za slobodom na vjerskom području a u skladu s idejnim načelima Drugog vatikanskog sabora (npr. kanoni 991, 1375. itd.).

Budući da je vrijeme predviđeno za ovo priopćenje vrlo kratko i da su neki predavači u sklopu svojih izlaganja već dotakli ovu temu, npr. u predavanjima o crkvenim strukturama, župi i župnicima, redovničkom životu, pravima i dužnostima laika itd., ovdje ćemo se ograničiti samo na najzanimljivije kanone novoga kodeksa o vjerskim i vjerničkim slobodama.

1. O LJUDSKOJ SLOBODI OPĆENITO

U svakom promišljenom djelovanju čovjek bi redovito trebao proći kroz tri mijene. Neophodno je da najprije upozna ono što treba učiniti i za to se sam odluči. Nakon osobnog opredjeljenja za jednu od postojećih mogućnosti treba potražiti najprikladnija sredstva i način da bi ono za što se odlučio mogao ostvariti. No time stvar još nije završena jer potrebno je da razum naloži ispunjenje i da volja putem čovjekovih djelatnih moći to provede u djelo. Spoznaja, voljnost i sloboda predstavljaju, dakle, tri bitna sastavna dijela specifično ljudskog čina. Nedostaje li bilo koji od ta tri uvjeta, ne radi se više o djelovanju čovjeka kao razumnog i samoodredivog bića (*actus humanus*), nego o jednostavnom ostvarenju djelatne moći (*actus hominis*). Specifično ljudski čin predstavlja djelovanje kada čovjek zna da djeluje, poznato mu je što radi, na taj čin potaknut je iznutra i na nj se odlučio posve slobodno ostvarujući neko dobro.¹

¹ Usp. J. KUNIČIĆ, *Katolička moralika (bilješke)*, sv. I, Zagreb, 1964, str. 28–29; *Pojam kršćanske slobode*, u *Crkva u svijetu* (CUS) 4/1968, str. 49–58; R. PERIĆ, *Sloboda na putu dozrijevanja*, u: CUS 2/1975, str. 145–149; K. RAHNER, *Izvori slobode. O kršćanskom razumijevanju slobode*, u: *Svesci* 1/1967, str. 70–71; I. STIPIČIĆ, *Težište slobode*

Iz svega ovoga proizlazi da sloboda koju je sv. Toma definirao kao „*Facultas electiva mediorum servato ordine finis*”² igra važnu ulogu u čovjekovom djelovanju. Slobodan čovjek mora biti u stanju izraziti svoj „da” ili „ne” na ono što susreće u svakodnevnom životu i djelovanju, treba biti u mogućnosti da učini ono što mu se zabranjuje ili odbije ono što mu se naređuje.³ O toj činjenici treba voditi računa i kada je riječ o vjerskim i vjerničkim slobodama u novom crkvenom kodeksu, što je i predmet ovoga priopćenja.

2. VJERSKE I VJERNIČKE SLOBODE U NOVOM KODEKSU

Vjerske i vjerničke slobode sadržane u novom zakoniku latinske Crkve mogu biti osobne i društvene već prema tome da li se radi o čovjeku pojedincu ili pak o ljudskom društvu. Neke od tih sloboda obavezuju građansko društvo da ih vjernicima prizna i osigura njihovo ostvarenje a druge – ukoliko spadaju na čisto crkveno područje – Crkva treba ostvariti unutar zajednice povjerenih joj vjernika.

Sve vjerske i vjerničke slobode sadržane u novom kodeksu Zapadne Crkve mogu se uglavnom svrstati u četiri sljedeće grupe:

- a) obredno-liturgijske slobode
- b) društveno-kulturne slobode
- c) sloboda savjesti
- d) sloboda u pravnim činima vjernika i vjerskih zajednica.

a) OBREDNO-LITURGIJSKE SLOBODE

U kanonu 111. § 1. određeno je kako se stječe obredna pripadnost. Ako oba roditelja pripadaju latinskoj Crkvi, dijete prima njihov obred. U slučaju da jedan od roditelja ne pripada latinskom obredu, roditelji se trebaju međusobno dogovoriti u kojem će obredu krstiti dijete. Ako se roditelji nisu uspjeli dogovoriti, u tom slučaju zakonodavac propisuje da dijete prima obred oca. Iz rečenoga jasno proizlazi da obred očeve pripadnosti po novom kodeksu po sebi nije više odlučujući za obrednu pripadnost djeteta, kako je to bilo po crkvenom zakoniku iz 1917. godine (usp. kanon 756. § 2.). nego samo u slučaju nedostatka dogovora među roditeljima različitih obreda.⁴

Glavna novost kanona 111. nalazi se u 2. paragrafu po kojem krštenik čim stupi u petnaestu godinu života, sam odabire u kojem će se krstiti: „Svaki krštenik koji je napunio četrnaest godina slobodno može izabrati da li će se krstiti u latin-

u kršćanskom poimanju čovjeka ili sloboda kao inicijativa i obećanje, u: Bogoslovska smotra (BS) 2/1968, str. 173–181; J. WEISSGERBER, Čovjekova sloboda, u: Obnovljeni život (OŽ) 1/1973, str. 22–33.

2 TOMA AKVINSKI, *Summa Theologiae*, I, 83, 4; 62, 8, ad 3.

3 Usp. J. KUNIČIĆ, *Katolička moralika...* str. 33.

4 Usp. F. J. URRUTIA, *De normis generalibus. Adnotationes in Codicem: Liber I*, Romae, Pontificia Universitas Gregoriana, 1983, str. 69; N. RUF, *Das Recht der katholischen Kirche*, Freiburg im Breisgau, 1983, str. 50; H. SCHWENDENWEIN, *Das neue Kirchenrecht: Gesamtdarst*, Graz, 1983, str. 94.

skoj Crkvi ili u crkvi nekog drugog obreda; u tom slučaju pripada onoj Crkvi koju je sam izabrao.⁵

O slobodi s obzirom na obred govori se i u kanonu 923: „Kristovi vjernici mogu sudjelovati u euharistijskoj žrtvi i primiti svetu pričest u bilo kojem katoličkom obredu opslužujući pri tom ono što je rečeno u kanonu 844”, tj. o primanju i podjeljivanju sakramenata inicijacije katolika i ostalih kršćana koji nemaju jedinstva s Rimom. Istu misao nalazimo u Zakoniku iz 1917. godine, kanon 866. § 1, uz napomenu da u novom kodeksu nije kao razlog za takav postupak spomenuta pobožnost dotičnog vjernika.

O obrednoj slobodi riječ je i u kanonu 991. koji se odnosi na sakrament pokore. „Svakom vjerniku slobodno je ispovjediti se kod bilo kojeg propisno odobrenog ispovjednika makar dotični pripadao drugom obredu.” I o toj stvari govori se u kanonu 905. Kodeksa iz 1917. godine.

Među kanone o obredno-liturgijskim slobodama treba ubrojiti i kanon 917. o višekratnoj dnevnoj pričesti vjernika kao i o uvjetima da se to može prakticirati: „Tko je već jednom blagovao euharistiju, može to učiniti opet istoga dana ali unutar euharistijskog slavlja na kojem sudjeluje, opslužujući pri tom propise kanona 921. § 2.”, u kojem se razlažu propisi o pričesti u času smrti.⁶

Govoreći o liturgijsko-obrednoj slobodi, treba se osvrnuti i na propis novog zakonika latinske Crkve o crkvenom sprovodu o čemu je riječ u kanonu 1177.

Premda se u prvom paragrafu spomenutoga kanona ponavlja propis Kodeksa iz 1917. godine, kanoni 1216–1218, da se obredne funkcije ukopa trebaju obaviti u pokojnikovoj župnoj crkvi, u drugom paragrafu kanona 1177. Zakonika iz 1983. godine daje se mogućnost da se to može slobodno učiniti i u bilo kojoj drugoj crkvi: „Uza sve to, svakom vjerniku ili onomu na koga spada da se pobrine za ukop pokojnika slobodno je izabrati za pogrebne obrede neku drugu crkvu ali uz uvjet da upravitelj dotične crkve to prihvati i da se na to prethodno upozori pokojnikov župnik.”

b) DRUŠTVENO-KULTURNE SLOBODE

U novom zakoniku Rimske Crkve govori se i o vjerskim i vjerničkim slobodama koje duboko zadiru u društveni i kulturni život vjernika kao što su npr. sloboda znanstvenog istraživanja u svetim znanostima, slobodan izbor stila života, osnovna vjernička prava u građanskom društvu, sloboda izbora škola za djecu i slično.

Kanon 218. govori o slobodi vjerničkog istraživanja i objavljivanja svojih znanstvenih rezultata s područja svetih znanosti: „Oni koji se bave proučavanjem na području svetih znanosti, uživaju slobodu slobodnog istraživanja i objavljivanja svojeg mišljenja iz područja gdje su stručnjaci, ali uz dužno poštovanje prema crkvenom učiteljstvu.” Očito je da je ovaj kanon nadahnut mislima Drugog vatican-

⁵ Cfr. G. MAZZONI, u: E. CAPPELLINI (izd.), *La normativa del nuovo Codice*, Brescia, Queriniana, 1983, str. 50–51.

⁶ Usp. E. CAPPELLINI, n. dj, str. 178; N. RUF, n. dj, str. 221.

skog sabora sadržanima u pastoralnoj konstituciji *Gaudium et spes* br. 59, gdje se govori o potrebi slobode u znanstvenim istraživanjima općenito. Sigurno je da će ovaj kanon biti predmet zanimljivih komentara što se npr. može naslutiti iz popratnih bilježaka španjolskog prijevoda novoga kodeksa uz spomenuti kanon.⁷

Jedna od temeljnih i najosjetljivijih sloboda koju svako ljudsko biće ljubomorno čuva, odnosi se na pravo izbora osobnog stila života o čemu se govori u kanonu 219: „Svi vjernici imaju pravo da bez ikakve prisile slobodno izaberu svoj osobni životni poziv.”

Među društveno-kulturne slobode koje imaju svi vjernici spada i ta da mogu – ako žele i ako ispunjavaju potrebne uvjete – slobodno izabrati stalež posvećenog načina života. O tome se govori u kanonu 597. § 1: „U stalež posvećenog načina života može ući svaki katolik koji za to ima ispravnu nakanu, koji posjeduje one kvalitete koje traže opće pravo i pravo dotičnog staleža i da nije vezan nekom za-prekom.”

Vrlo je zanimljiv i sadržaj kanona 227. koji glasi: „Pravo je svih vjernika laika da im se u građanskim stvarima prizna ona sloboda koju imaju svi drugi građani koristeći se, pak, tom slobodom, neka paze da svoja djelovanja nadahnjuju evanđe-oskim duhom i da teže k nauku koji predlaže crkveno učiteljstvo čuvajući se pri tom da ne bi u spornim pitanjima svoje mišljenje prikazivali kao nauk Crkve.” I u ovom kanonu odsjaje nauk Drugog vatikanskog sabora iz konstitucije o Crkvi *Lumen gentium* br. 36 i *Gaudium et spes* br. 43 o vjerničkim pravima i dužnostima u suvremenom društvu.⁸

O slobodi roditelja da za svoju djecu slobodno izaberu škole koje su u skladu s njihovim vjerskim uvjerenjem govori kanon 797: „Neophodno je da roditelji imaju potpunu slobodu u izboru škola; zato se vjernici moraju brinuti da građansko društvo roditeljima tu slobodu prizna i da u skladu s distributivnom pravednošću također ekonomski potpomaže.” Sadržaj ovoga kanona može se primijeniti u praksi samo u onim sredinama u kojima postoji pluralizam školstva.⁹

c) SLOBODA SAVJESTI

U današnje se vrijeme dosta govori o slobodi savjesti jer današnji čovjek želi samostalno suditi, odlučivati i djelovati. Ne zadovoljava se razlozima tradicije, institucije ili autoriteta. Protivi se ujednačavanju i šabloniziranju, a postoje sve svjesniji povijesnosti i želi da se ima u vidu njegova osobna posebnost sa svim njezi-

7 Usp. *Código de Derecho Canónico*, Pamplona, 1983, str. 177–178; G. FELICIANI, u: S. FERRARI (izd.), *Il nuovo Codice di diritto Canonico*, Bologna, Il Mulino, 1983, str. 262; J. LISTL – H. MÜLLER – H. SCHMITZ (izd.), *Handbuch des katholischen Kirchenrechts*, Regensburg, 1983, str. 177–178; N. RUF, n. dj, 75.

8 Usp. *Código de Derecho Canónico*... str. 182–183; S. FERRARI, n. dj, 264; N. RUF, n. dj, str. 76; H. SCHWENDENWEIN, n. dj, str. 135–136; J. LISTL – H. MÜLLER – H. SCHMITZ, n. dj, str. 188.

9 Usp. J. LISTL – H. MÜLLER – H. SCHMITZ, n. dj, str. 551–552; A. MONTAN, u: E. CAPPELLINI, n. dj, str. 154–155; N. RUF, n. dj, str. 192–193.

nim oznakama.¹⁰ O svim tim i ostalim oblicima izražavanja slobode savjesti govori se u dokumentima Drugog vatikanskog sabora, a napose u pastoralnoj konstituciji *Gaudium et spes* br. 43, 55, 76, 79.

Jeka koncilskih naučavanja o slobodi savjesti susreće se i u novom crkvenom zakoniku na više mjesta, a ovdje samo nešto od toga.

Kanon 748. § 2. glasi: „Nikakvim sredstvima ne smije se ljude prisiljavati da protiv svoje savjesti prihvate katoličku vjeru.”

Premda sadržaj ovoga kanona nije nov jer ga donosi i Kodeks iz 1917. godine u kanonu 1351. o misionarskom radu Crkve, ipak je vrijedno osvrnuti se na nj budući da je u svojoj misli i formulaciji izraz nauka Drugog vatikanskog sabora o vjerskoj slobodi u izjavi *Dignitatis humanae* br. 2 i 10. Sloboda savjesti jest područje ljudskog bića na kojem se vrlo često različitim postupcima i prisilama želi utjecati na čovjeka da ne postupa kao biće od Boga obdareno razumom i slobodnom voljom te da se u njemu uguši bilo kakva osobna i slobodna odgovornost.¹¹ Imajući sve to u vidu, novi crkveni zakonik, dosljedno nauku Svetog pisma, otačkoj predaji i crkvenom učiteljstvu, zauzima se za temeljnu slobodu svakog ljudskog bića.

Kao i prethodni kanoni, tako i kanon 787. govori o misionarskoj djelatnosti Crkve potičući pri tom misionare da tako pouče ljude u vjeri da oni sami *slobodno* traže pristup k sakramentu krštenja: „[Misionari] neka paze da one za koje smatraju da su spremni za prihvaćanje evandeoskog navještaja tako pouče u vjerskim istinama kako bi oni, slobodno ga tražeći, mogli biti pušteni k primanju krštenja.” (k. 787, § 2.).¹²

U prvoj knjizi Kodeksa, koja inače sadrži opće odredbe, govori se o načinu popunjavanja crkvenih službi. Među te propise spadaju kanoni 158–163. o predlaganju kandidata za crkvene službe. S tog gledišta za nas je najzanimljiviji kanon 159. koji glasi: „Neka se [za crkvene službe] nikoga ne predlaže protiv njegove volje; ali ako je onaj koji je bio izabran da bude predložen bio pitan za mišljenje a u roku od osam korisnih dana taj prijedlog nije odbio, može biti predložen.” Očito je da je crkveni zakonodavac imao na pameti i osobno uvjerenje mogućih kandidata kao i njihovu slobodu da to predlaganje prihvate ili odbiju.¹³

d) SLOBODA U PRAVNIM ČINIMA

O vjerskim i vjerničkim slobodama govori se i u kanonima koji iznose norme o pravnim činima u Crkvi.

Da bi pravni čin bio ljudsko djelo (*actus humanus*), potrebno je da bude obavljen bez prisile koja inače sprečava da neki čin bude slobodno ljudsko djelo. O to-

10 Usp. A. SUŠTAR, *Sloboda savjesti*, Zagreb, Družba katoličkog apostolata, Teološke meditacije br. 10, 1982, str. 7. i sl.

11 Usp. J. LISTL – H. MÜLLER – H. SCHMITZ, n. dj, str. 565, 665; A. MONTAN, u: E. CAPPELLINI, n. dj, str. 141; N. RUF, n. dj, str. 188.

12 Usp. A. MONTAN, u: E. CAPPELLINI, n. dj, str. 152; J. LISTL – H. MÜLLER – H. SCHMITZ, n. dj, str. 551–552; N. RUF, n. dj, str. 192–193.

13 Usp. J. LISTL – H. MULLER – H. SCHMITZ, n. dj, str. 147; G. MAZZONI, u: E. CAPPELLINI, n. dj, str. 61; H. SCHWENDENWEIN, n. dj, str. 110.

me se поближе govori u kanonu 125. § 1: „Čin koji obavlja osoba pod utjecajem vanjske sile, kojoj se nikako ne može oduprijeti, neka se smatra neučinjenim.”

Nadalje u kanonu 170. izričito stoji: „Izbor čija je sloboda na bilo koji način zbiljski spriječena, po samom je pravu nevaljan.” Tim se zakonom željelo crkvenim institucijama osigurati slobodu izbora u popunjavanju raznih službi u Crkvi.¹⁴

O neophodnosti slobode u pravnim crkvenim činima govori se i u kanonu 172. § 1. kada se kaže: „Da bi neki izbor bio valjan, treba: 1° biti slobodan; zato je nevaljan glas onoga koji je zbog velikoga straha ili prijevare izravno ili neizravno bio naveden da izabere jednu stalnu osobu ili više njih odvojeno.” (usp. CIC iz 1917. kanon 169.).

Sloboda Crkve u svojim pravnim činima i u svojem djelovanju uopće ističe se i u kanonu 1375. koji glasi: „Oni koji crkvenoj vlasti sprečavaju slobodu službe ili izbora ili zakonitu uporabu svetih i ostalih dobara ili pak straše izbornika ili izabranoga ili onoga koji obnaša crkvenu vlast ili službu, mogu se kazniti pravednom kaznom.”

Istina, sličnu misao susrećemo i u kanonima 2337, 2334, 2345. i 2390. Kodeksa iz 1917. godine, ali ipak puno neodređenije negoli je to izrečeno u kanonu 1375. sadašnjeg crkvenog zakonika.

Izlaganje o vjerskim i vjerničkim slobodama sadržanima u novom kodeksu zaključimo osvrtom na kanon 1417. koji govori o mogućnosti svih vjernika da se u svim crkvenim parnicama slobodno utječu papi. Tekst doslovno glasi: „Svaki vjernik na osnovi prvenstva rimskog biskupa može podnijeti ili povesti svoj slučaj pred Svetom Stolicom bilo da se radi o parbenoj ili kaznenoj parnici u bilo kojem stupnu suda ili bilo kojem stanju rasprave.”¹⁵ Usputno napominjemo da je tekst ovoga kanona doslovno preuzet iz Kodeksa iz 1917. godine, kanon 1569.

3. VJERSKE SLOBODE U JUGOSLAVENSKOM ZAKONODAVSTVU

O vjerskim i vjerničkim slobodama sadržanih u novom zakoniku Zapadne Crkve, o čemu je dosad bilo riječi, govori se u *Ustavu SFRJ* te u republičkim i pokrajinskim zakonima o pravnom položaju vjerskih zajednica.

Ustav SFRJ iz 1974. godine u čl. 174. doslovno kaže: „Ispovijedanje vjere je slobodno i privatna je stvar čovjeka.”

Vjerske zajednice su odvojene od države i slobodne u obavljanju vjerskih poslova i vjerskih obreda.

Vjerske zajednice mogu osnivati samo vjerske škole za spremanje svećenika.

Protuustavna je zloupotreba vjere i vjerske djelatnosti u političke svrhe.

Društvena zajednica može materijalno pomagati vjerske zajednice.

14 Usp. J. LISTL – H. MÜLLER – H. SCHMITZ, n. dj, str. 148; N. RUF, n. dj, str. 61; H. SCHWENDENWEIN, n. dj, str. 112.

15 Usp. R. BERTOLINO, u: S. FERRARI, n. dj, str. 178–179; G. P. VALSECCHI, u: E. CAPPELLINI, n. dj, str. 337; J. LISTL – H. MÜLLER – H. SCHMITZ, n. dj, str. 963–964.

Vjerske zajednice mogu, u granicama određenim zakonom, imati pravo vlasništva na nekretnine.”¹⁶

O vjerskim i vjerničkim slobodama govori i *Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica* u SR Hrvatskoj, donesen 24. ožujka 1978, objavljen u *Narodnim novinama* 11. travnja iste godine, a stupio je na snagu osmoga dana nakon objave u spomenutom glasilu:

Čl. 1. – „U Socijalističkoj Republici Hrvatskoj ispovijedanje vjere je slobodno i privatna je stvar čovjeka.

Čl. 2. – Građani mogu slobodno osnivati vjerske zajednice. Sve vjeroispovijesti uživaju jednaka prava i sve vjerske zajednice imaju isti pravni položaj. Djelatnost vjerskih zajednica ne smije biti u suprotnosti s ustavom i zakonima.

Čl. 3 – Vjerske zajednice su odvojene od države. Vjerske zajednice su slobodne u vršenju vjerskih poslova i vjerskih obreda.

Čl. 5. – Nikoga se ne smije ograničavati u pravima koja mu pripadaju po ustavu i drugim propisima zbog njegovih vjerskih uvjerenja, zbog pripadnosti nekoj vjeroispovijesti ili nekoj vjerskoj zajednici, ili zbog vršenja odnosno učestvovanja u vršenju vjerskih obreda i drugim očitovanjima vjerskih osjećaja. Vjerske zajednice, njihovi pripadnici ili sljedbenici neke vjeroispovijesti ne mogu imati nikakve prednosti ni posebnu zaštitu. Pripadnost nekoj vjerskoj zajednici ili ispovijedanje neke vjere nikog ne oslobađa od općih građanskih ili drugih dužnosti koje građani moraju vršiti na temelju ustava, zakona i drugih propisa.

Čl. 6. – Osobe koje se nalaze u bolnicama, ustanovama socijalne zaštite i sličnim institucijama koje nisu u mogućnosti da svoje vjerske potrebe zadovoljavaju u nekom od vjerskih objekata, može na njihov zahtjev ili zahtjev njihove rodbine, posjetiti svećenik, odnosno vjerski službenik radi obavljanja vjerskog obreda. Svećenik, odnosno vjerski službenik, koji obavlja obred iz stava 1. ovoga člana mora to učiniti u skladu s kućnim redom, tako da time ne ometa osobe koje nisu zatražile posjetu i vjerski obred.

Čl. 7. – Vjerske zajednice ili njihovi organi mogu u granicama utvrđenim ustavom, zakonima i drugim propisima imati pravo vlasništva na nekretninama potrebnim za obavljanje vjerskih poslova, vjerskih obreda i smještaj svojih službenika.

Čl. 8. – Vjerske zajednice mogu u okviru svoje djelatnosti izdavati i raspućavati vjersku štampu i druge vjerske publikacije. U pogledu vjerske štampe i publikacija važe opći propisi o štampi.

Čl. 11. – Vjerske zajednice odnosno određene njihove organizacije imaju svojstvo građanske pravne osobe.

Čl. 19. – Vjerske zajednice mogu osnivati samo vjerske škole za spremanje svećenika i ostalih vjerskih službenika, same s njima upravljati, određivati program i plan nastave i određivati nastavnike. Škole iz stava 1. ovoga člana mogu pohađati samo osobe koje su završile osnovno obrazovanje ili nisu školski obveznici.

16 *Ustav Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije*, Zagreb, Narodne novine, VI. izdanje, 1980, str. 96; usp. V. BLAŽEVIĆ, *Novi zakonik kanonskog prava u odnosu na civilno pravo s posebnim osvrtom na zakonodavstvo SFRJ*, Svenci 51/1983, str. 26.

Čl. 21. – Redovni polaznici škola za spremanje svećenika i ostalih vjerskih službenika mogu imati prava koja se priznaju osobama na školovanju. Koja od tih prava imaju te osobe utvrđuje se zakonom ili ugovorom između odgovarajuće škole i za to nadležnih organizacija.”¹⁷

ZAKLJUČAK

Iz svega dosad rečenoga proizlazi da je u novom kodeksu Zapadne Crkve dosta brige i pažnje posvećeno promicanju i očuvanju vjerskih i vjerničkih sloboda u građanskom društvu i u Crkvi.

¹⁷ Usp. *Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica*, *Narodne novine* br. 14, god. XXXIV (CXL), Zagreb, utorak, 11. travnja 1978, str. 282–283; V. BLAŽEVIĆ, n. mj.